

LUPȚA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA IMPOTRIVA LEGISLAȚIEI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ÎN PRIMII ANI AI DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR (1867—1876)

de **TRAIAN-VALENTIN PONCEA**

În lupta comună a poporului român și a naționalităților conlocuitoare pentru libertate, dreptate și progres, un moment deosebit de important l-a reprezentat acțiunile protestatare ale românilor și sașilor din Transilvania împotriva politicii cultural-școlare promovată de către clasele dominante maghiare în timpul dualismului austro-ungar.

Înfringerile austrieților la Königrätz și Sadowa l-au determinat pe Francisc Iosif I să sancționeze, la 8 iunie 1867, încorporarea Marelui Principat al Transilvaniei la Ungaria, anulând autonomia multiseculară a acestui principat și legile votate de Dieta de la Sibiu din anii 1863 și 1865.

Legea uniunii, în expresii foarte liberale, asigura egalitatea tuturor cetățenilor Ungariei și Transilvaniei din punct de vedere cetățesc (civil și politic), dar în realitate a avut un profund caracter reacționar, dacă avem în vedere faptul că uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a realizat pe baza hotărârilor Dietelor nobiliare de la Pojon (Bratislava) și Cluj din 1848, iar Legea I a Dietei din Cluj nu a recunoscut națiunea română, ci doar pe cele trei națiuni așa-zise „istorice”.

Totodată, trebuie să menționăm că, după 1867, legile votate de Dieta din Pesta au avut un caracter mai liberal pentru Ungaria propriu-zisă, ele neavând aplicativitate în Transilvania, unde erau cu mult mai aspre.

La 7 martie, Ilie Măcelariu, pentru a atrage și mai mult atenția asupra poziției și situației românilor, a voit să rostească în Parlamentul maghiar un discurs în limba română, dar la protestul deputaților maghiari a fost intrerupt de către președintele chiar de la primele cuvinte. Continuându-și discursul în limba maghiară, a declarat că el, „ca patriot din Ardeal și ca român, se bucură de faptul că Ungaria și nobila națiune maghiară și-a redobândit independența și constituția”, dar a ținut să precizeze că și „națiunea română de secolii a luptat pentru redobândirea libertăților patriei și va lupta totdeauna, pentru că știe că fără patrie nu există libertate” și totodată că „Fără întrebuițarea limbei materne, patria și libertatea e numai o iluziune”¹.

Imediat după anexarea Transilvaniei la Ungaria, guvernării de la Budapesta, temându-se de o eventuală revoluție a românilor, au urmat la început o linie politică de relativă moderație.

Această poziție s-a afirmat în timpul guvernării lui Andrássy și Lonyai, care reprezentau partidul lui Deák, coaliție a moșierimii și virfurilor marii burghezii ungare, principalul promotor al dualismului. În 1875, „partidul lui Deák” a fuzionat cu Partidul Liberal condus de Kálmán Tisza, care a devenit prim-ministru în același an. Partidul Liberal, numit impropriu așa, s-a menținut la putere pînă în 1890 și a promovat în tot acest timp o politică de înăsprire a aspirării naționale, fapt ce s-a reflectat îndeosebi în legile elaborate în această perioadă de Parlamentul maghiar.

Guvernul Tisza a intensificat politica de maghiarizare forțată a naționalităților din Ungaria, politică promovată încă prin legile anterioare, dintre care

¹ T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. IV, Sibiu, 1905, p. 141.

amintim : Legea naționalităților (1868), Legea învățămîntului (1868), Legea presei (1872), Legea electorală (1874).

De fapt toate acțiunile păturii conducătoare maghiare din noul stat au avut ca scop realizarea unui stat maghiar omogen în granițele fostului „regat al sfîntului Ștefan“, lucru extrem de greu de realizat, imposibil chiar, dat fiind faptul că maghiarii reprezentau mai puțin de jumătate din populația acestui stat creat artificial în 1867. Executorii politicii de maghiarizare erau „gentry“, în majoritatea lor proveniți din familii aristocratice scăpătate.

Spre exemplificare, personalul Consiliului de Miniștri era alcătuit în proporție de circa 50—60% din „gentry“, proporția lor fiind cu puțin mai scăzută în cadrul Ministerului de Interne, dar nici aici procentul nu era mai mic de 50%². Deținînd cele mai importante funcții în aparatul central și local de stat, aceștia au promovat cu perseverență o politică brutală împotriva maselor și mai ales împotriva naționalităților. Acest lucru a fost recunoscut de Jászi Oszkár, care afirma că : „...Orbit de ură națională, junkerul maghiar de-abia consideră pe nemaghiari ca oameni ; administrația și justiția într-o limbă străină agravează năpăstuirea poporului ; școala, care are drept scop maghiarizarea, menține naționalitățile pe o treaptă inferioară... E socotit «daco-român» fiecare cetățean care vorbește românește și apără drepturile poporului față de abuzurile funcționarilor...“³.

Desigur, nobilimea a continuat să dețină un rol important în conducerea comitatelor, dar burghezia maghiară, luînd și ea parte la conducerea vieții politice și economice a statului, a promovat de asemenea, prin păturile ei reacționare, un acerb naționalism de factură șovină, gîndit și practicat cu scopul de a-și apăra interesele înguste de clasă.

Consecințele pactului de la 1867 s-au făcut simțite și în domeniul învățămîntului și legislației școlare, fiindcă tărîmul pe care s-a acționat deosebit de puternic a fost școala. La numai un an de la încheierea sa, compromisul din 1867 și-a dezvăluit din plin caracterul reacționar, antipopular și antinațional, îndeosebi pe tărîm cultural-școlar. Expresie a politicii claselor burghezo-moșierești din Ungaria, de asimilare a naționalităților, legile școlare din perioada pe care o analizăm, cum era și firesc, au stîrnit reacția națiunilor din dubla monarhie, și în primul rînd a românilor, sirbo-croaților, slovacilor și rutenilor, iar ceva mai tîrziu, a sașilor transilvăneni.

Legea învățămîntului public în școlile primare (Legea XXXVIII) este prima dintr-o suită de legi care au avut ca scop final deznaționalizarea popoarelor nemaghiare din Ungaria. A fost promulgată în anul 1868, fiind mai bine cunoscută sub denumirea de Legea învățămîntului⁴. În conformitate cu prevederile ei, toate școlile din Ungaria au fost clasificate în trei categorii : — pe primul plan se situau școlile înființate de stat ; — urmau apoi școlile întemeiate și întreținute de diversele confesiuni ; — pe ultimul plan legea recunoștea existența unor școli ale diverselor asociații, persoane juridice sau persoane particulare.

Legea permite părinților sau tutorilor elevilor să-și educe și să-și instruiască copiii atît în școlile de stat, cît și în școlile înființate de diferitele confesiuni sau persoane particulare. Condiția sine qua non era ca elevii să primească și în ultimele două categorii de școli înființate o instrucție apropiată celei din școlile primare de stat. În conformitate cu textul foarte liberal al legii, aceste școli aveau ca limbă de predare pe cea preferată de instituția sau persoana care înființa sau întreținea școala.

Limba maghiară era însă un obiect de studiu obligatoriu, iar programul de învățămînt era stabilit prin dispozițiunile ministerului de resort, în cazul de față Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Permisivitatea înființării unor astfel de școli se referea, textual, numai la școlile populare (elementare), medii, precum și la cele normale (de învățatori-n.n.). În învățămîntul superior singura limbă de predare admisă era limba maghiară.

² Horváth Zoltan, *Die Jahrhundertwende in Ungarn* (Cumpăna secolelor în Ungaria), Budapesta, 1066, p. 38.

³ Jászi Oszkár, *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*, (Formarea statelor naționale și problema naționalităților), Budapesta, 1912, p. 478.

⁴ *Magyar Törvénytár, 1836—1868 évi Törvények* (Colecția maghiară de legi, legile anilor 1836—1868), Budapesta, 1896.

Totuși, în conformitate cu prevederile acestei legi, pentru naționalitățile nemaghiare din Ungaria se permitea înființarea a câte unei catedre de limba și literatura popoarelor respective.

Dar să vedem cum s-a aplicat această prevedere a legii în Transilvania, la Universitatea din Cluj. Aici, la catedra de limba și literatura română nu se preda în limba română, iar activitatea profesorului de limbă română, Moldovân Gergely, care se considera și era considerat folclorist maghiar de origine română, a fost socotită, pe drept cuvânt, o insultă adusă poporului român și învățămîntului superior.

Analizînd în continuare textul Legii XXXVIII, constatăm că în conformitate cu prevederile amintitei legi, confesiunile aveau dreptul de a înființa și susține școli prin posibilități proprii, de a-și alege învățătorii și profesorii, de a le stabili retribuția și de a-și alege manualele și metoda de predare⁵. În realitate, această autonomie a instituțiilor de învățămînt ecleziastice era doar aparentă, ea fiind anulată de prevederile articolului 14 din amintita lege, care stipula că: „toate școlile primare confesionale stau sub controlul statului”⁶.

Analizînd prevederile articolului 14, rezultă că și în școlile confesionale statul maghiar și-a asigurat dreptul de a controla atît respectarea planului de învățămînt, elaborat în ultima instanță tot de către stat, cît și durata învățămîntului, modul cum erau să fie gospodărite bunurile școlii respective etc. Este adevărat că era la latitudinea școlii confesionale modul în care se elaborau planurile și programele de învățămînt, dar acestea trebuiau să fie în concordanță cu direcțiile în vigoare, elaborate de ministerul de resort.

Școlile confesionale erau întreținute material dintr-un fond constituit din plata așa-numitei „dări de cult”. Tot această lege hotăra ca în comunele în care confesiunile nu aveau posibilitatea de a susține astfel de școli, statul să organizeze și să deschidă școli elementare de stat. În acest caz, limba de predare în școală era limba maghiară.

În legătură cu școlile normale, în conformitate cu prevederile Legii XXXVIII, acestea puteau fi înființate atît de către stat, cît și de către confesiunile care au întemeiat și patronează școli populare. Și în cadrul școlilor normale, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice putea ordona închiderea lor, dacă acestea nu organizau examene anuale publice.

Toate școlile care nu se încadrau în prevederile acestei legi, după trei avertismente, erau închise, fiind înlocuite prin școli de stat cu limba de predare maghiară.

Privind retrospectiv, peste ani, prevederile acestei legi, ajungem indubitabil la concluzia că această lege, elaborată în termeni foarte generali, a permis interpretări foarte largi, că ea nu a fost nici pe departe expresia unei politici școlare liberale (așa cum s-a scris în gazetele vremii) față de naționalități, ci a dovedit dezinteresul total al statului față de înfăptuirea și organizarea învățămîntului în limba maternă a acestor popoare. În același timp, Legea XXXVIII a servit biroului de presă maghiar ca mijloc de propagandă în străinătate în legătură cu pretinsul liberalism al legilor statului maghiar față de popoarele nemaghiare din Ungaria. Totodată, prin prevederile ei, această lege a rezervat dreptul statului de a executa un control sever asupra școlilor.

Organizarea învățămîntului în limba maternă în condiții mai mult decît precare, la care s-a adăugat lipsa învățătorilor din rețelele de învățămînt, a făcut ca un număr însemnat de copii de vîrstă școlară să nu poată frecventa școlile, rămîind analfabeți. După adoptarea acestei legi, guvernul de la Budapesta nu a mai permis înființarea nici unei școli medii cu altă limbă de predare decît limba maghiară; mai mult, aici, în Transilvania, a luat românii posibilitatea de a înființa școli prin mijloace proprii.

Situația a fost identică și în Banat, cum a fost cazul gimnaziului proiectat la Caransebeș și Arad.

Nici școlile săsești nu au avut o soartă cu mult mai bună. Prin ordinul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice nr. 16 514 din 28 august 1868 se prevedea că „deoarece în anul școlar 1867/1868 din cei 461 de elevi ai liceului (gimnaziului «cezaro-crăiesc»), 251 erau români, 66 unguri, 10 sloveni și numai 134

⁵ *Ibidem*, articolul 11, al. 1 din legea XXXVIII/1868.

⁶ *Ibidem*, articolul 14 din Legea XXXVIII/1868.

nemți, nu se mai simte necesitatea ca limba germană să se mențină ca limbă de predare în liceul din Sibiu, întrucât ea nefiind limbă maternă a mării majorități a elevilor, învățarea ei de către aceștia este împreună cu tot atâtea greutăți, ca și aceea a limbii maghiare. Interesul țării, ca și acela al românilor și al celorlalte naționalități, pretinde ca să se așeze ca limbă de predare limba maghiară⁷. În conformitate cu acest ordin, începând cu anul școlar 1868—1869, limba germană a fost înlocuită succesiv, în fiecare an, în câte o clasă, cu limba maghiară, care a ajuns astfel în 1876 limba de predare în toate clasele, și asta într-o zonă preponderent românească, în care numărul elevilor români a fost întotdeauna peste 50% din numărul total al elevilor înscriși.

În legătură cu Legea XXXVIII, deputatul Vincențiu Babeș a propus în Camera legislativă a Ungariei două amendamente. Primul se referea la introducerea, ca obiecte de studiu, a istoriei și geografiei fiecărei națiuni ce intra în componența statului multinațional maghiar, pe lângă istoria și geografia Ungariei, iar al doilea cerea lăsarea la libera alegere a autorității comunale respective a limbii în care urma să se desfășoare procesul de instrucție în școli⁸. Amendamentele au fost respinse de majoritatea parlamentară maghiară.

O altă lege cu profunde implicații pentru învățământul românesc transilvănean a fost Legea XXVIII din anul 1876 despre autoritățile școlare, sancționată la 10 iunie același an. Ea s-a referit la executarea controlului superior de stat în școlile profesionale, ca și în celelalte școli, controlul exercitat de ministerul de resort prin intermediul revizorilor școlari, numiți personal de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice. În conformitate cu prevederile legii, inspectorii școlari, care erau membri ai Comisiei administrative, aveau obligația să viziteze personal sau prin adjuccți toate școlile de stat, comunale, profesionale, ca și pe cele particulare întemeiate de diferite societăți; de asemenea, și grădinițele de copii din circumscripția lor. Tot în atribuțiile lor intra și obligația de verificare a planurilor de învățământ, manualelor și materialelor didactice folosite de cadrele didactice în timpul procesului de învățământ.

Potrivit stipulațiilor legii, acele manuale și materiale didactice găsite, în urma controlului, ca nefiind aprobate de către guvern și de împuterniciții profesionali se confiscau, iar împotriva învățătorilor găsiți în culpă se începea procedura disciplinară. Folosirea manualelor sau materialelor interzise constituia, în lumina acestei legi, o faptă penală care, în funcție de împrejurări, se putea pedepsi cu o amendă, al cărei quantum putea să ajungă la 300 de florini, sau cu închisoare privativă de libertate de pînă la trei luni ori cu pierderea serviciului învățătorului.

Această lege a înăspri executarea controlului asupra școlilor profesionale, permițând închiderea acelor școli găsite „necorespunzătoare”, după trei avertismente date de ministrul de resort autorităților tutelare profesionale. Locul acestor școli era luat de școli maghiare de stat⁹.

Apariția acestei legi a creat temeiul legal de închidere a școlilor cu limba de predare a naționalităților nemaghiare din partea răsăriteană a dublei monarhii și înlocuirea acestora prin școli maghiare de stat. În felul acesta s-a limitat accesul la învățătură și cultură al copiilor și implicit al popoarelor nemaghiare din Transilvania (partea estică a Imperiului Austro-Ungar).

Iată cum învățământul și mai ales legislația școlară a servit drept mijloc în vederea realizării unui deziderat central al feudalismului și burgheziei dominante maghiare din anii dualismului austro-ungar: deznaționalizarea popoarelor „zise” eterogene (eteroglot) din vechea Ungarie multinațională. A fost un fenomen de notorietate generală, cu o tristă faimă în toată lumea, opera statului ungar în dauna popoarelor care îl constituiau (români, sîrbi, slovaci, croați, ruteni, sași, șvabi, evrei, armeni); o politică socotită de unii, în special de victime, ca o veritabilă calamitate; care poate să apară „explicabil”, chiar „necesară”, „justificată”, desigur, pentru cei care au practicat-o, profitînd de pe urma ei, dacă este privită unilateral, prin optica a două realități mai de seamă: tendințele de expan-

⁷ Dr. G. Boros, *A nagyszzebeni állami főgimnázium történelme* (Istoria gimnaziului mare de stat din Sibiu), Sibiu, 1896, p. 69.

⁸ T. V. Păcățian, op. cit., vol. V, p. 418 și urm.

⁹ *Magyar Törvénytár, 1875—1876 törvényczikék* (Colecția maghiară de legi, legile din 1875—1876), Budapesta, 1896, p. 464—473.

siune și cotropire ale unui sistem politico-militar imperialist hrăpăreț, inspirat de niște pretenții anacronice de dominare și de exploatare, vehiculate de grandomania și trufia unei pătri conducătoare ce nu era dispusă să recunoască egalitatea în drepturi și dreptul la viață pentru alte popoare (vezi concepția conform căreia „dacă pământul este pălăria lui Dumnezeu, Ungaria este pana ei”); faptul că elementul etnic unguresc zis „majoritar“, dominant oficial în vechea Ungarie istorică dinainte de anul 1918, era numai o ...minoritate față de totalul naționalităților din cadrul geografic amintit.

**LA LUTTE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE
CONTRE LA LÉGISLATION DE L'ENSEIGNEMENT DANS
LES PREMIÈRES ANNÉES DU DUALISME
AUSTRO-HONGROIS (1867—1876)**

R é s u m é

Dans la lutte commune du peuple roumain et des nationalités cohabitantes pour la liberté, la justice et le progrès, un moment particulièrement important a été représenté par les actions protestataires des Roumains et de la population allemande de Transylvanie contre la politique culturelle-scolaire promue par les classes dominantes hongroises, pendant le dualisme austro-hongrois.

Les conséquences du pacte de 1867 ont été ressenties aussi dans l'enseignement et dans la législation scolaire, parce que l'école a été le domaine où on a agit puissamment.

Une année seulement après son achèvement, ce compromis de 1867 a révélé son caractère réactionnaire, antipopulaire et antinational, surtout dans le domaine culturel et scolaire.

Expression de la politique de la bourgeoisie et des nobles de l'Hongrie dualiste, d'assimilation des nationalités, les lois scolaires de la période que nous analysons ont déclanché, naturellement, la réaction des nations opprimées par la double monarchie.